

Лукић Слободан*

Николај Ф. Фјодоров и „теологија дјела“

Резиме. У раду се излажу основне философске идеје Н. Фјодорова са посебним акцентом на централну идеју – идеју свеопштег васкрсавања. Фјодоров је заступао ексцентричне ставове о васкрсавању умрлих предака заједничким подухватом свих људи и уз помоћ науке и технике. Иако је главно надахнуће Фјодорова било у духу хришћанске благе вијести Васкрсења, он се разилазио са хришћанским предањем истицањем условности васкрсења човјековим дјелањем.

Кључне ријечи: Фјодоров, Васкрсење, заједничко дјело, братство, небратство

Николај Фјодорович Фјодоров (1828-1903) заузима посебно мјесто у историји руске мисли. Својом широком ерудицијом и философским промишљањима утицао је на готово све значајније руске мислиоце 20. вијека. Познато је да су Фјодорова радо слушали и Достојевски, Толстој и Соловјов и у њиховим дјелима се лако могу уочити његови мотиви.¹ Сама биографија Фјодорова је доста необична. Водио је живот подвижника. Посљедњих двадесет година живота радио је као библиотекар у Москви, дајући сву своју скромну плату сиромасима.

Фјодоров није био писац, чак је и своје личне мисли почео врло касно да записује. Тек послје његове смрти, његов поштовалац Н. Петерсон је сабрао његове рукописе и штампао их као *Философију заједничкој дјела*. Тек од тада почиње интензивно интересовање за његово стваралаштво.

Флоровски назива Фјодорова „усамљеним мислиоцем“ који је много и упорно говорио о „саборности“. „Та осамљеност – духовна усамљеност, припада најинтимнијем строју његових мисли“ (Флоровски 2008, 333). Фјодоров је био, по ријечима Левицког, својеврсни хришћански активиста, убијеђен да се проблем нашег времена састоји у томе да се пронађе изгубљени смисао живота (Левицки 2004). Тај изгубљени смисао живота за њега је био обнављање братства на земљи, како у односу на живе тако и на умрле. Отуда је његова основна идеја – свеопште васкрсавање.

* Православни богословски факултет Светог Василија Острошког Универзитета у Источном Сарајеву, Фоча; sloboluk@yahoo.com

¹ Соловјов је Фјодорова називао својим учитељем и духовним оцем. Остале су забиљежене и Толстојеве ријечи којима изражава понос што живи у исто вријеме с таквим човјеком какав је Фјодоров. И Достојевски је, говорећи о Фјодоровљевим размишљањима, писао Петерсону: „Он (Фјодоров) ме је истински заинтересовао... слажем се с таквим размишљањима. Заправо, потпуно сам солидаран с тим мислима.“

Васкрсење и васкрсавање

Васкрсење свих умрлих предака човјечанства је, дакле, централна идеја философије Н. Ф. Фјодорова. Опсједнут том идејом, он све философске проблеме које рјешава и на које указује, цјелокупну научну проблематику и духовну дјелатност људску, ставља у функцију рјешења тог проблема. Фјодоров говори како је у историји дошло до раздвајања Васкрсења Христовог од васкрсења човјечанства.

Тек се пред сам почетак такозване нове ере (нове протестантске историје) васкрсење Христово почело и у сликарству одвајати од васкрсења човечанства, које је Он започео уништењем пакла, тј. тек се од XIV до XV века Христос слика како полеће из гроба са победничком заставом; таквом сликом приказује се лична победа над смрћу. А на најстаријим сликама васкрсење се приказује, у складу са канонским јеванђељима, како анђео обзнањује женама-мироносицама о васкрсењу, тј. као прва проповед хришћанства, позив на сједињавање ради васкрсења... (Фјодоров 1998, 173).

У том смислу, казује Фјодоров, ми морамо себи представити васкрсење као још недовршено дјелање: „... Христос му је почетак, преко нас се оно наставља, наставља се и до данас. Васкрсење није мисао, али није ни чињеница, оно је пројекат“ (Фјодоров 1998, 173). Већ у наведеним ставовима може се уочити недостатак интуиције о „новој твари“ у Христу. Фјодоров у смрти не види тајну и жалац гријеха већ прије загонетку и неправду. Зато се, како закључује Флоровски, у његовом пројекту „васкрсавања предака“, у подизању родовске пуноте и цјеловитости, подизању природног и психолошког братства, за њега исцрпљује духовна страна побједице над смрћу. „Свеопште Васкрсење он дочаравља као враћање *овдашњем* животу, у васпостављеној пуности рода“ (Флоровски 2008, 335). Васкрсавање за Фјодорова не значи учествовање у животу „нове твари“ него једну разумну регулацију процеса. У том смислу, човјек је за Фјодорова прије свега техничар, механичар природе, а највиши облик његовог дјеловања јесте – *рејулација*. Он трагедију грјехопада види у томе што је човјек изгубио своју космичку власт и моћ. Зато је човјек дужан да се врати или поново успостави власт над сопственим тијелом и над материјом уопште, тј. да стекне познање и управљање свим молекулима и атомима спољашњег свијета. Смрт је, по Фјодорову, нека врста анестезије, током које се збива потпуно распадање тијела, труљење и распршивање материје (Фјодоров 1998, 383). Кад је ријеч о методима остваривања „пројекта васкрсавања предака“, Фјодоров се изражава врло нејасно. Понекад он говори о неопходности управљања молекулима и сакупљања честица расутих у васиони чиме би се остварило готово хемијско васпостављање живота у тијелима умрлих. А понекад наглашава неопходност снаге вјере да би се успоставило васкрсавање мртвих. Узето заједно, то би била неограничена вјера у моћ технике и човјеков научни геније:

Ма колико био потребан велики труд, који предстоји при обнављању распршене материје – не треба мислити да нам и ове честице неће отговорити своја недра... Замислимо сада да свет, одједном или не баш одједном, сине, постане нам јасан и знан у свим својим најситнијим честицама – зар тада нама не би било јасно које су

честице биле у јединству једна с другом, у ком организму су заједно боравиле или у каквој су целини чиниле део, својство (Фјодоров 1998, 383-384).

У овом ексцентричном и чудном религиозно-техничком пројекту техника, домаћинство, магија, искуство, сједињују се, по изразу Флоровског, у неку прелесну и језиву синтезу. На основу тога Соловјов је Фјодорову у једном писму поставио узнемиријуће питање: „Физичко васкрсење није довољно. Реанимација лешева није пожељна, јер би она само продужила садашњи канибализам.“ На маргини тог писма Фјодоров је забиљежио своје згражавање: „Васкрснути смрт, реанимирати лешеве. Какав апсурд“ (Евдокимов 1996, 90)!

За Фјодорова је главно питање сабирање и сједињавање честица, усклађивање растројеног. Он настоји да космички организам преобрати у механизам. Умрли се васкрсавају природним силама, оним силама природе које су преобраћене за нове циљеве. Зато Флоровски каже да Фјодоров *благодати* супротставља *труд*, што значи да васкрсење неће бити дјело *чуда, неће знања и заједничкој труга*. С друге стране, Зењковски тврди да се „рад“ или „труд“ о коме Фјодоров говори састоји управо у прихватању благодати (Zenjkovski 2002).

„Васкрсавање мртвих очева“, на које позива, Фјодоров назива иманентним. Он осуђује тежњу ка оностраним, трансцендентном животу. Његов циљ је остварење Царства Божијег на земљи. Н. Лоски зато наглашава једну карактеристику Фјодоровљеве философије, а то је – својеврсна повезаност „дубоко религиозне метафизике (на примјер, у учењу о Светој Тројици, као идеалу пријатељског савеза неколико лица) с натуралистичким реализмом (на примјер, у учењу о методама васкрсавања наших предака)“ (Лоски 1995, 116). Фјодоров има у виду васкрсавање човјека у непреображеном тијелу, које би још увијек имало потребу за храном. Зато он разматра питање могућности насељавања ненасељених подручја земље а такође и других планета. Све би то било постигнуто развојем науке и технике. Међутим, натурализам Фјодорова, како даље показује Лоски, није досједан. Јер, тијело које се састоји од атома нужно је повезано с борбом за опстанак, па због тога и са злом. Тако би вјечно очување тијела (чак и кад би било остварено) значило вјечно зло и вјечно постојање нижих форми живота. „Идеал хришћанства је неупоредиво виши, јер он има у виду *преображено тијело*, ослобођено процеса одбацивања, које изазива непропустљивост“ (Лоски 1995, 117). Несавршенство тијела, сљепо сила природе, људска мржња и непријатељство, ријечју, све оно што треба превладати ради остварења „васкрсавања“ – посљедица су одвајања од Бога.

Жаока смрти је управо у томе да је она „плата за грех“, тј. последица поремећеног односа са Богом. Смрт не представља некакаво природно несавршенство нити је она само метафизички ћорсокак. Човекова смртност одликава његово отуђење од Бога који је Једини Животодавац. Налазећи се, дакле, отуђен од Бога, човек једноставно не може да издржи као човек, не може да остане човек у пуном смислу речи. Смртност је у суштинском смислу подљудско стање (Флоровски 2005, 272).

Зато ће свеопште васкрсење бити обнова нарушене заједнице с Богом, кроз Богочовјека Христа. Опште васкрсење ће се показати као „потпуни тријумф

новог живота, засијалог из Христовог васкрслог тијела“ (Пено 2009, 210). Фјодоров је потпуно лишен интуиције живота „нове твари“ у Христу и зато је његова христологија непотпуна. Он, како примјећује Флоровски, „о Христу говори врло ријетко, мало и нејасно, неким бледуњавим и неубједљивим ријечима“ (Флоровски 2008, 334). Он ставља нагласак највише на човјекову дјелатну „сарадњу“ с Богом, да би тако васкрсење било свеопште. Штавише, он васкрсење условљава активношћу хришћана. „Кривицу за то што нема васкрсења морамо приписати сами себи... Исто тако и Његов милосрдни или претећи повратак на Земљу можемо очекивати само уколико се ми сами ујединимо у делу вакрсавања“ (Фјодоров 1998, 110). Пасивност хришћана ће, како казује, онемогућити васкрсење и онда ће доћи до „трансцендентног васкрсења“. Тиме ће човјечанство бити подијељено на два дијела и само ће изабрани васкрснути у вјечни живот.

Ако се историја посматра као остваривање „Благе вести“, постаће јасно: ако до свеопштег Васкрсења није дошло одмах после Васкрсења Христовог, оно није за њима уследило зато што је Васкрсење Христа почетак свеопштег Васкрсења, а каснија историја је његово настављање. Свеопште Васкрсење се није ни могло остварити упоредо са Васкрсењем Христовим, зато што оно треба да буде свестан рад људског рода сједињеног на целом пространству Земаљске кугле, чије се подручје активности не ограничава чак ни на оквире планете Земље (Фјодоров 1998, 179).

Управо у овој тачки, у преласку на пројекат „иманентног васкрсења“, почиње, по оцјени Зењковског, Фјодоровљево разилажење са хришћанским предањем. „Овдје се Фјодоров са вртоглавих висина до којих се попео у оштром постављању питања о борби са смрћу спушта на ниво утопијских конструкција, у којима има елемената магије и чисте фантастике“ (Zenjkovski 2002, 474). Фјодорову као да није потребан Христос за остварење „пројекта“ који је замислио. А управо је Христово оваплоћење било, у неком смислу, оживљавање човека, нека врста васкрсења људске природе (Флоровски 2005, 273). Фјодоров позива на међусобну солидарност и заједнички подухват ради остваривања раја на земљи, али такав рај или неко наше царство небеско у чијем средишту није Христос, био би бесмислен. „Ми бисмо се у дубини нашег бића осећали сирочићи, бедни, напуштени, све док нам се Христос не би јавио Својим Другим Доласком међу нас“ (Јевтић 2010, 426).

При првом стварању човјека Бог је силом Духа Светог удахнуо живот и човјек је тако постао душа жива. И васкрсење нове твари ће бити у Духу Светом, Који ће, исијавајући из васкрслог Тијела Христовог, оживјети људска тијела. Дакле, при Другом доласку и општем васкрсењу, обличје овог свијета и материје ће бити преобразено и прилагођено појави Васкрслог Тијела Христовог и тијелима оних који су прослављени с Њим (Пено 2009, 213).

Христова смрт није сасвим иста као наша смрт, просто због чињенице да је то смрт оваплоћеног Логоса, смрт унутар недељиве ипостаси Логоса који је постао човек, смрт ипостазирани људскости. Ова чињеница не мења онтолошки карактер смрти, али мења њен смисао. Ипостасно сједињење није нарушено смрћу па су стога душа и тело, иако одвојени једно од другог, остали још увек сједињени кроз само божанство

Логоса, од којег се ни душа ни тело никад нису ни отуђили. Била је то једна „непропадљивошћу испуњена смрт“, па су стога пропадљивост и смртност били њоме превладани и у овој смрти је почетак васкрсења. Сама смрт Оваплоћенога открива нам васкрсење људске природе... Смрт на крсту победа је над смрћу не само стога што за њом следи васкрсење. Она је сама собом победа. Само васкрсење открива и продужава победу која је већ постигнута на крсту (Флоровски 2005, 275).

Према православној антропологији, постоји условљеност васкрслих и земаљских тијела. Материја земаљског тијела доћи ће у васкрсло тијело. Ставови Фјодорова се у одређеној мјери приближавају овој истини када он тврди да је могуће све молекуле тијела оних који су умрли поново сабрати и оживјети. Међутим, он не помиње преображај тијела и сједињење с Богом. Он не говори ни о сједињењу тијела с душом при васкрсењу. А управо истовјетно назначење у Царству Божијем имају и људска душа и тијело. Говорећи о свеопштем васкрсењу, Свети Максим Исповједник каже да ће бити уништена смрт и пропадљивост, тијело ће, васкрнувши, сјединити се с душом и онда ће душа, заједно с тијелом, сјединити се с Богом и потчинити се Њему (Свети Максим Исповедник 2012, 381). Стиче се утисак да Фјодоров прије има у виду враћање тијелу његових биолошких функција које су смрћу прекинуте.

Братство и небратство

Зењковски проницљиво примјећује да Фјодоров у анализи човјекове егзистенције налази „елементе за изградњу своје метафизике“ (Zenjkovski 2002, 470). Два осјећања која су мучила Фјодорова и у најзначајнијој мјери одређивала његове мисли и учење јесу – осјећање људске разједињености и одсуства братских односа и осјећање немогућности заборавља оних који су умрли. Фјодоров, дакле, примјењује исту идеју и на живе и на умрле. Стога је сматрао да је позитивистичка теорија прогреса аморална због њеног односа према ранијим покољењима и тежње да се срећа будућих покољења оствари на лешевима предака. „Треба живјети не за себе (егоизам) и не за друге (алтруизам), већ са свима и за све; то је савез живих (синова) ради васкрсавања мртвих (очева)“ (Фјодоров 1998, 48). Фјодорову су, како каже Зењковски, потребни *сви*. Он једноставно не може да се помири са чињеницом да Царства Божијег нема у свијету. И управо је његова бескрајна потреба за Царством Божијим, као животом „са свима и за све“, била главна покретачка снага читавог његовог дјела, „непрекидни стимуланс у свим његовим тражењима, његовој критици живота која нас окружује, његовим размишљањима о томе како приближити и остварити царство Божије“ (Zenjkovski 2002, 471).

Из снажног осјећања „небратства“ у свијету проистекао је критички однос Фјодорова према савремености и према историји (Zenjkovski 2002).

Под стањем небратства подразумевамо све правно-економске односе, поделу на сталеле и међународну разједињеност. У питању несродности под тим термином подразумевамо „грађанску свест“, или „цивилизацију“, која је заменила „братске везе“, подразумевамо и „државност“ која је заменила родољубље (Фјодоров 1998, 28).

Да би се уклонили узроци небратства потребни су заједнички рад, знање и дјеловање. Ако почнемо да живимо са свима и за све, како за живе тако и за мртве, а и за оне који ће се тек родити – само тада ће егоцентризам живих бити превазиђен. „Потпомогнуто науком и техником доведеним до савршенства, Опште дјело, које постаје опште свежива литургија, покренуће васкрсење мртвих“ (Евдокимов 1996, 88). Флоровски је у праву када каже да се код Фјодорова личност потчињава „пројекту“ те да је његов поглед поражен неизљечивим практицизмом. „Магија ‘свеопштег подухвата’ за њега је реалнија од Најсветије Евхаристије“ (Флоровски 2008, 341).

Религија је дело васкрсења, само у непотпуном облику, у облику свете тајне. Мада и сами тога нисмо свесни, ми, сједињујући се, учествујемо у васкрсењу, учествујемо у њему суделовањем у литургији и у припремним службама за њу, што обухватају цео дан и целу ноћ, учешћем у Ускрсу, у Великој недељи... и у Светој недељи, којом почиње Педесетница... у Ускрсу који према томе обухвата целу годину. Али, учествујући, на тај начин, у васкрсењу, ми смо га претворили само у обред. И све док не буде литургије изван храма, Ускрса изван храма, тј. даноноћног делања током целе године (метереолошког и телуритског), дотле ће и васкрсење остати само обред и неће бити склада између онога што се ради у храму и изван храма (Фјодоров 1998, 95).

Етика дужности васкрсења

Дужност човјека је, по Фјодорову, да ступи на стазу надморала, да оставри синтезу теоријског и практичног ума. Другим ријечима, човјек треба, помоћу рада и знања, да све слијепе и често непријатељске силе природе претвори у оруђе човјечанства. Када једном човјечанство успостави владавину над природом, онда ће бити у стању да победи смрт. Зато је основни задатак који човјечанство треба да стави испред себе – оживљавање свих својих предака. „Супраморализам је дужност спрам очев-предака, васкрсење – као највиши и безусловно свеопшти облик моралности... од извршења те дужности, тј. дужности васкрсења, зависи будућност људског рода“ (Фјодоров 1998, 405). Немогућност остваривања тог задатака, казује Фјодоров, долази од тога што се човјек руководи тежњом за самоочувањем. Човјек је, под притиском страшних и смртоносних сила природе, заокупљен собом и његове силе су разједињење. То даље води ка усмјеравању ових сила на борбу човјека са човјеком, а друштвени поредак који настаје на таквим основама Фјодоров дефинише као зооморфан. Велика научна открића и проналасци користе се у таквом друштвеном поретку не за постизање добра већ, напротив, за узајамни обрачун. Идеални друштвени поредак, по мишљењу Фјодорова, мора да се заснива на јединству сазнања и дјелања. У таквом идеалним систему који је он назвао „психократијом“, свако би, испуњавајући своју дужност, био у служби остварења заједничког задатка, „заједничког дјела“, не би смјеле да постоје класне разлике, војна или полицијска принуда, нити индустријска дјелатност која формира спољашње материјале и односе.

Да би наш природни задатак, тј. васкрсење, био извршен, потребно нам је да се двоструко повежемо: да се повежемо споља, што се може учинити путем самодржавља, и да се повежемо изнутра, путем православља, и то ће онда бити веза свих разумних бића која ће имати за циљ упознавање неразумне силе, која рађајући усмрћује, и на тај начин ће и разумна бића (синови) овладати неразумном силом (Фјодоров 1998, 408).

* * *

Философски ставови Фјодорова, иако смјели и инспиративни, садрже у себи недоследност, превасходно због његове опсједнутости једном идејом. Он је тражио дјелатну ријеч, његови мотиви су хришћански и исправни. Али, по ријечима Флоровског, „и та исправност је унутрашња, а обеснажена је хуманистичком самоувјереношћу“ (Флоровски 2008, 341). „Слабост читавог Фјодоровљевог система није у његовом полазном надахнућу, ни у његовој жудњи за ‘потпуниим и свеопштим спасењем’, чак ни у ‘радном задатку’ који човечанство има у том спасењу, већ у томе што је он наивно веровао, уосталом, као и цела просвећеност, да разум и сазнање човека могу сами по себи остварити тај задатак“ (Zenjkovski 2002, 477). Фјодоров је снажно осјећао трагичну изгубљеност и разједињеност човјека у историји и томе је настојао да супротстави оптимистичку вјеру у исцјељујући и обнављајући утицај „заједничког дјела“. Његов систем представља, према оцјени Евдокимова, динамични и генијални коментар ријечи Господњих: *дјела која ја творим и ви ћете творити, и већа од ових ћете творити*. За Фјодорова, његово срце и ум, ништа није било немогуће (Tandy 1986). Основно надахнуће Фјодорова у борби са смрћу заиста зрачи свјетлошћу истине Васкрсења (Иљин 1931) и то не може бити оспорено његовим пренаглашавањем активног учешћа људи у дјелу спасења. И код Фјодорова се осјећа дух утопизма који је једна од карактеристика руске философске мисли, који га је онемогућавао да посљедње циљеве историје повеже са живом историјском реалношћу (Zenjkovski 2002). Ријечима Берђајева, Фјодоров је био карактеристичан руски мислилац, „који је изражавао руско тражење универзалног спасења“ (Berdyayev 1915).

Фјодоровљеве идеје заслужују једну свеобухватну критику, јер поред спорних и „саблажњивих“ ставова, код њега налазимо и једну заиста генијалну теолошку интуицију, што њему и његовом „пројекту“ даје посебно мјесто у историји руске религиозне философије.

Библиографија

Извори

Свети Максим Исповедник (2012). „Апорија 21. (PG 91, 1252AB)“ у: *Свети Максим Исповедник – Живој и избор дела*. Врњци-Трбиње-Лос Анђелес.

Фјодоров, Ф. Н. (1998). *Филозофија оштите ствари*. Подгорица: ЦИД.

Литература

На српском језику (ћирилична)

Евдокимов, П. (1996). *Христос у руској мисли*. Манастир Хиландар.

Јевтић, А. (2010). *Од Ошкривења до Царства Небеског*. Острог-Тврдош-Никшић-Врњци: Бијели Павле-Јасен-Братство св. Симеона Мироточивог.

Левицки, С. (2004). *Огледа из историје руске философије*. Београд: Логос.

Лоски, Н. О. (1995). *Историја руске философије*. Подгорица: ЦИД.

Пено, З. (2009). *Христос – Нова йвар*. Фоча-Острог: ПБФ „Свети Василије Острошки“.

Флоровски, Г. (2008). *Пушеви руског бојословља*. Нови Сад: Хришћанска мисао.

Флоровски, Г. (2005). *Црква је живиој*. Београд: Православна мисионарска школа при храму св. Александра Невског.

На српском језику (латинична)

Zenjkovski, V. V. (2002). *Istorija ruske filozofije*. Beograd-Podgorica: Službeni glasnik-CID.

На руском језику

Иљин, В. Н. (1931). „Николай Федоров и преп. Серафим Саровский“, преузето 15. јуна 2016. са: <http://www.regels.org/fedorov-seraphim.htm>.

Регельсон, Л. Л. (2010). „Тринитарные основы проекта Н. Ф. Фёдорова“, преузето 14. јуна 2016. са: <http://web.archive.org/web/20101129002423/http://regels.org/fedorov-1.htm>.

На енглеском језику

Berdyaev, N. (1915). „The Religion of Resuscitative resurrection – ‘The Philosophy of the Common Task’ of N. F. Fedorov“, преузето 17. јуна 2016. са: http://www.berdyaev.com/berdiaev/berd_lib/1915_186.html.

Tandy, E. (1986). „N. F. Fedorov, Russian Come-Upist“, преузето 14. јуна 2016. са: <http://www.quantium.plus.com/venturist/fyodorov.htm>.

N. F. Fyodorov and „Theology of Common Task“

Summary. In this paper, the author presents basic philosophical ideas of N. Fedorov with special emphasis on the central idea – the idea of universal resurrection. Fedorov advocated eccentric views on the resurrection of dead ancestors through joint venture of all people and with the help of science and technology. Although Fedorov’s main inspiration came from Christian good news of Resurrection, he had parted ways with Christian tradition by emphasizing conditionality of Resurrection on men’s common task.

Keywords: Fedorov, Resurrection, common task, brotherhood, non-brotherhood.